

Mass-media si violenta (I)

„Ma gandesc la comunicare ca la cel mai important proces narativ care ne guvernează relatiile unul fata de celalalt si fata de lume”
G. Gerbner

Societatea contemporana se caracterizeaza in primul rand prin „comunicare generalizata”. Ea este „societatea mijloacelor de comunicare in masa”. Gianni Vattimo vorbea de o „societate transparenta” care, in opinia lui David Lyon (1998, p. 89), profesor de sociologie la Queen’s University, Kingston, Canada, este: *„in parte rezultatul prabusirii colonialismului si imperialismului, care a aratat clar ca stilul european nu este singurul, dar ea este in si mai mare masura creatia comunicarii in masa”*. Contrar lui Theodor Adorno, criticul care a prezis omogenizarea societatii prin mass-media, Vattimo (*The Transparent Society Cambridge, Polity Press, pg. 5, 1992*) sustine ca: *„radioul, televiziunea si presa scrisa devin elemente intr-o explozie generala si proliferare de weltanschaungen, de conceptii asupra lumii... toate tipurile de comunitati au acum acces la microfoane”*.

Expansiunea continua a comunicatiilor produce ceea ce Vattimo considera a fi „o pluralizare aparent irezistibila”. Astfel, „lumea adevarata care devine o legenda” a lui Nietzsche este intelesă in sensurile in care intelegerea noastra asupra realitatii este compusa din multiple *„imagini, interpretari si reconstructii puse in circulatie de mijloacele de comunicare in competitie unele cu altele si fara nici o coordonare centrala”* (G. Vattimo, p. 7).

Comunicarea generalizata a dus, in special dupa aparitia televiziunii, la dezbateri ample asupra functiilor si efectelor mass-media asupra individului, grupurilor sociale si asupra societatii in genere. Una din temele centrale ale acestor dezbateri este „mass-media si violenta”, in contextul in care violenta a devenit o problema sociala care nu mai putea fi ocolita si in conditiile in care in special programele tv. abunda de violenta (fie ea fictionala sau reala).

Oricum, importanta temei s-a materializat intr-o cerere in crestere de studii pe aceasta tema: in 1982, in SUA se publica circa 2.500 de studii, iar in 1997, circa 5.000. Rezultatul acestor analize a dus la cristalizarea concepiei caracterului relativ al efectelor, variabile explicative ca: atitudinile, opiniile si trasaturile psiho-sociale ale indivizilor, contextul socio-cultural, grupurile de referinta conducand la expunerea si receptarea selectiva a violentei mediatizate si deci la efecte multiple si neunivoce. Zygmunt Bauman (*Libertatea, Bucuresti, Editura Du Style, 1998, p. 121-122*), profesor de sociologie la Universitatea din Leeds, arata si el ca cercetatorii si analistii societatii contemporane au expus in mod repetat concepiea conform careia gandirea si actiunea individului modern sunt puternic influentate prin prezentarea lor in fata asa-numitei „comunicari mass-media”. Ei impartasesc aceasta opinie cu cea comuna, desi concepiea lor despre „influenta mass-media” difera mult de sensul acceptat de criticismul public al mass-media (tv. in special), caci acesta de pe urma intelege „influenta” in termeni simpli si directi: a face anumite afirmatii explicite care sunt crezute pe loc sau a arata anumite imagini sau fapte care sunt imediat imitate. Profesorul englez subliniaza ca aparatorii autodesemnati ai moralei publice protesteaza impotriva scenelor de violenta sau sex, presupunand ca instinctele violente si apetitul sexual ale spectatorilor sunt accentuate datorita prezentarii acestor imagini si sunt stimulate sa-si caute un mijloc de refulare. Nu exista cercetari care sa confirme sau sa infirme astfel de afirmatii. Totusi, nu este luata in considerare o caracteristica dintre cele mai remarcabile a temerilor comune legate de impactul moral fatal al televiziunii: *ipoteza ca o*

prezentare totala a realitatii prin televiziune ar putea fi determinanta mai degraba decat programele separate sau scenele dispartate.

Se poate observa ca neatenția publicului la aceasta influență „globală” a mass-media asupra universului vieții lor este ea însăși un efect rasunător al influențelor globale.

1. *Rolul televiziunii.* Aceasta preocupare pentru impactul integral al televiziunii asupra imaginii noastre despre lume și a felului în care gândim despre lume și acționăm în ea nu poate ocoli celebra expresie a canadianului Marshall McLuhan: „mediul este mesajul”. Noua teorie a lui McLuhan, paradigma tehnologică asupra mass-media, porneste de la ideea că acestea nu sunt doar instrumente, canale de transmitere a informației, ci medii reprezentând ele însele mesajul. Acestea, prin natura și specificul tehnologiei lor și a modului de percepție pe care îl solicită, înraiesc modul de receptare a mesajului și efectele globale ale comunicării (Serge Moscovici, *Introduction a la psychologie sociale, vol. II*, Paris, Larousse Université, 1973). În sinteză, „mediul este mesajul” înseamnă că, oricât de explicit ar fi mesajul mass-media, influența sa cea mai puternică asupra spectatorului este exercitată de felul și de forma în care este transmis el și nu de „conținutul” sau, adică acel aspect al mesajului care poate fi exprimat ca o serie de afirmații despre pretinsul subiect al mesajului (Bauman, Zygmunt, 1998, p. 122). Dacă imaginea pe care o are cineva despre lume se datorează cu precădere televiziunii, lumea cunoscută va fi aproape sigur una constituită din cadre ce nu durează decât o clipă, de „instantanee”, episoade fără legături reciproce și izolate în sine, evenimente produse și planuite de indivizi marcați de mobilitate ușor de recunoscut, familiale, indivizi ajutați de experți competenți să-și descopere adevăratele nevoi, calea de a le satisface și modelul fericirii. Referindu-se la impactul mijloacelor de comunicare asupra oamenilor, într-un interviu acordat revistei *Playboy* (martie, 1969) și inserat în volumul *Mass-media sau mediul invizibil* (Editura Nemira, p. 226-260, 1997), McLuhan, acest „preot al pop-culturii”, „metafizicianul mijloacelor de comunicare”, declară: „Doresc să subliniez încă o dată o idee fundamentală: societățile au fost modelate mai degrabă de natura mijloacelor de comunicare între oameni decât de conținutul comunicării. Tot ce înseamnă tehnologie are proprietatea atingerii lui Midas: ori de câte ori societatea dezvoltă o extensie a ei, toate celelalte funcții ale acelei societăți au tendința să sufere mutații pentru a se adapta la noua formă; de îndată ce o nouă tehnologie a pătruns în societate, ea se impregnează în fiecare instituție a societății respective. O tehnologie nouă este prin urmare un agent revoluționar. Constatăm acest fapt astăzi prin mijloacele electrice; tot astfel, în urma cu mai multe mii de ani, inventarea alfabetului fonetic a însemnat o revoluție la fel de vastă și de profundă prin consecințele ei asupra omului”.

Televiziunea și violența fictională. Violența fictională este din ce în ce mai prezentă, în special pe micul ecran, suscitând multe discuții pro și contra privind efectele ei asupra comportamentului individului, a unor grupuri sociale și la nivel societal.

Pe plan internațional, analizele de conținut asupra violenței ficționale au scos în evidență anumite trăsături definitorii (Michael Kunczik, Astrid Zipfel - *Introducere în știința publicisticii și a comunicării*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 180):

- violența de la televiziune este legată de rolul masculinului și se declanșează între străini;
- violența poate avea un final mortal pentru unii, dar moartea nu este prezentată ca fiind legată și de durere sau chinuri;
- violența este folosită de protagoniști, caracterizați ca buni sau răi, cu succes, ca instrument pentru atingerea unor obiective și pentru rezolvarea unor conflicte;
- comportamentul violent este prezentat în emisiunile de divertisment ale televiziunii ca strategie comportamentală normală, cotidiană, la care apelează fără scrupule și indivizii moralmente

integri;

- deseori, aceasta violență este prezentată ca legitimă apărare;
- la televiziune se oferă modele comportamentale care demonstrează cum se pot atinge obiective considerate legitime – bunăstare, putere, prestigiu, dreptate – cu ajutorul unor mijloace ilegite – violente.

Opiniile față de rezultatele acestor analize de conținut rămân controversate, unii specialiști pedaland pe faptul că televiziunea nu face decât să difuzeze imaginea unei lumi violente, nesigure și periculoase, iar alții arătând că mesajele ar fi pozitive, ficțiunea terminându-se cu succese ale poliției, cu arestarea criminalilor și închiderea lor, fiind deci vorba de un mesaj de siguranță socială marită. Se pare însă că o concluzie este unanim acceptată: nu există o relație directă între cantitatea de violență difuzată și efectele sale. Deci pornind de la dimensiunea violentei arătate la televizor nu se poate trage o concluzie asupra efectelor provocate de ea, iar catalogarea anumitor comportamente ca fiind violente depinde de genul de filme vizionat, de măsura în care sunt incluși în acțiune spectatorii/receptorii, de experiența de viață a acestora și de caracteristicile lor specifice de personalitate. Astfel, Patricia Edgar a arătat, în urma unui studiu, că filmul *Our Mother's House*, nu lipsit de violență, dar relativ inofensiv din perspectiva „numarării de cadavre”, oferă însă tinerilor spectatori factori de identificare ca: moartea mamei, casnicia ratată, secretele în fața adulților, devenind astfel mai violent decât filmul brutal de război *The Dirty Dozen*, care conține numeroase scene sângeroase. În opinia cercetătorilor, tinerii nu au fost dezorientați, violența fiind evaluată în relație directă cu genul de film pe care îl văzuseră.

Cercetătorii nu exclud în nici un caz prezența unui anumit efect de învățare declanșat de conținutul filmelor. Astfel, Ross D. Parke a constatat că filmele care din punct de vedere al dimensiunii agresiunii fizice interpersonale nu se deosebesc unele de altele sunt catalogate, după contextul acțiunii, ca distructive sau brutale. De exemplu, împuscăturile sunt parte integrantă a unor filme gen western, iar receptorul de rând nu le percepe ca violente. Violența în western reprezintă o schemă stereotipizată și ritualizată de violență, aceasta neavând însă nici o legătură cu realitatea. Același lucru se poate spune și despre filmele politiste.

Specialiștii în domeniu sunt de acord că următoarea ipoteză este certă și dovedită: cu cât un film sau o emisiune de televiziune sunt evaluate mai realist, cu atât mai puternic va fi resimțită și percepută violența continuă. Se consideră că desenele animate, deși contin multe acte de violență, nu au efecte negative asupra receptorilor (adulți sau copii). Copiii sau tinerii sunt oricând în stare să facă deosebirea între violența reală și cea ficțională. Tom van der Voort (1982) a dovedit, în ceea ce privește perceperea și prelucrarea psihică a violentei din medii de către copii, că acele filme de desene animate care, conform unor analize de conținut, sunt considerate „obiectiv” violente sunt interpretate de către copii ca necorespondente cu realitatea și nu sunt luate în serios. Și totuși pericolul imitației există, cel puțin în ceea ce privește preluarea violentei de limbaj și chiar de comportament. Un exemplu edificator îl constituie difuzarea (și în România) a desenelor animate având ca personaje principale pe „celebrii” Beavis și Butt head, personaje caracterizate printr-un comportament antisocial și violent semnificativ. Preluarea comportamentului verbal violent a fost evidentă, devenind o adevărată modă printre adolescenții români.

Studiile asupra relației dintre media și violență, mai ales cea televizată, s-au dezvoltat în anii '60. Recrudescența și proliferarea unor forme virulente de violență în țările occidentale, materializate în violența străzii, revolte ale elevilor și studenților împotriva sistemului școlar și a *establishmentului* social, actele teroriste, ample mediatizate, nu puteau lăsa indiferent factorul

politic. Studiul violentei televizate devine o prioritate, ducand la mai multe initiative federale americane de a intelege aceste probleme (De Fleur, Melvin L., Ball-Rokeach, Sandra, *Teorii ale comunicarii de masa*, p. 262-264, Iași, Editura Polirom): presedintele Johnson a numit o comisie pentru studiul cauzelor si prevenirea violentei; Congresul SUA a autorizat o cercetare pe scara larga; raportul ministrului Sanatatii. Aceste initiative cuprindeau, fiecare, un inventar amanuntit al cauzelor si formelor de violenta prezentate la televiziune in acea perioada.

Dr. Octavian Mihai Sachelarie

Material publicat in "Arges: Revista de cultura",
Pitesti, anul IV(39), nr. 7(277), iulie 2005